

J OAN FUSTER MÉS DISCORDANCES

Pròleg:
Josep A. Fluixà

• Biblioteca joan fuster •

bromera

A LA RIBERA DEL XÚQUER

ENTRE SADE I PASOLINI

Per raons que no vénen al cas, jo vaig poc al cinema: vuit o deu vegades l'any. I ho lamente. Perquè, sense voler, em perd alguna pel·lícula important, o les veig amb retard, com a mínim. Acabe de veure amb bastant de retard *Saló* de Pier Paolo Pasolini, film més o menys tret d'una famosa novel·la riu del marquès de Sade. El meu comentari serà tardà i potser superflu. No ho sé. Probablement, el que se m'acut de dir ara, ja ho ha dit abans algú, i fins i tot pot ser que el meu lector haja oblidat la cinta, a aquestes altures, encara que ho dubte: ho dubte, això últim. *Saló* és una pel·lícula que costa d'oblidar. Com el llibre de Sade. No entre, per descomptat, en la qualificació «estètica» de l'una i de l'altre. En la història de la literatura eròtica europea, *Els 120 dies de Sodoma* és una peça important; si més no, un gran paperot del «Diví Marquès», cosa suficient. En la filmologia de Pasolini, *Saló* no deu ser el millor, i ja ho certificaran els experts, però sí que constitueix un dels seus episodis més carregats d'intenció. D'intenció pròpia. Més que *Teorema* i tot.

Fent cua davant de la taquilla, un pensava en la curiositat de la conjunció Sade-Pasolini, dos grans obsessos del baix ventre, i tan distints! Quina lectura de Sade hauria fet Pasolini? Per descomptat, una lectura política. Ho indicava el mateix títol, que remet a l'agònica i desesperada «república» del feixisme derrotat. Mussolini es va atrinxerar a *Saló*, i quan Pasolini situava allí –en una transposició geogràfica, temporal i social– el text de Sade, ho feia a consciència. Pasolini, pel que n'he vist i llegit, va ser un intel·lectual «didàctic». Tingué els seus

moments esteticistes; no gaires. La seua càmera i el seu guió sempre, o quasi sempre, es basaven en motivacions alligoadores. La seua «filosofia» no era la de Sade; més aviat anti-Sade. Com Jean Genet va dir d'André Gide, es podria opinar que Pasolini va ser un individu de «dubtosa immoralitat». L'alegria genital d'algunes de les seues obres es veia després posada en qüestió pels seus escrits. Pasolini va estar en contra de l'avortament, per exemple. I si no hagués estat homosexual hauria estat contra els anticonceptius i contra el divorci...

Hi ha un fons moralitzador en Pasolini. No n'hi havia en Sade? I tant! Doctrinari, pel cap baix. L'aristòcrata francès va ser un pornògraf eloqüent: és el seu millor mèrit. Només que la pornografia no dona molt de si en tant que mera pornografia, i en els relats sadianos l'anèdota acaba fatigant. Sade va ser un «moralista» dins de la tradició francesa del gènere. D'ací *La filosofia en el tocador*, opuscle que jo sempre he situat al nivell del *Banquet* de Plató i del *Discurs del mètode* de Descartes, com a fites essencials de la teorètica occidental. En les càtedres oficials s'ocupen de Kant, de Hegel, de Heidegger, i dels seus derivats. Per a la sanitat pública i privada, hauria estat preferible que explicassen a les aules el fullet de Sade, i no la *Crítica de la raó pura* o la *Fenomenologia de l'esperit* o *L'ésser i el temps*. «Tot excés és bo», diu un capitost feixista en les primeres seqüències de *Saló*. Era la idea de Sade. Ho era de Pasolini? O no va tota la pel·lícula dirigida a mostrar-nos que «tot excés és roí»? I que el feixisme va ser –i és– això, un excés? D'entrada, des de la platea del cinema, mirant la pantalla de Pasolini, qualsevol ciutadà en trauria la conclusió que Pier Paolo era un purità.

El tema demana l'espai d'un llibre que potser no escriurà mai ningú. La llibertat només té una realització absoluta: el llibertinatge. És el que ve a dir el «Diví Marquès». La rèplica de Pasolini és posar en fotogrames aquesta idea, però amb el correctiu que els llibertins

solen ser al mateix temps els poderosos. Sade tampoc no ho ocultava. El llibertinatge és car, per principi. I fins els que, com jo, subscriuríem –i subscrivim– l'axioma que no pot haver-hi una «llibertat» que no siga «absoluta», «llibertinatge», hem de reconèixer que la hipòtesi ve condicionada per realitats de classe. És obvi. I és el que Pasolini volia explicar amb la seua pel·lícula? Sembla que sí. Històricament, la llibertat ha estat patrimoni –privilegi– d'uns pocs. I això implica unes víctimes. Sade, home de l'«*ancien regime*», i pertanyent a la classe dominant, creia que l'embolic al·ludit hauria de ser la norma. Pasolini, comunista –pseudocomunista–, ens ofereix en *Saló* la seua versió del problema.

I *Saló*, que s'exhibeix amb la qualificació «S» a les sales espanyoles, bé podria ser un film per educar els xicons que estudien el batxillerat. La pornografia de Sade, ja molt trista, en el film de Pasolini quasi no hi compta. Paradoxalment, sobre un canemàs «porno», com ho és el d'*Els 120 dies de Sodoma*, Pasolini confeccionà una pel·lícula casta, castíssima. S'hi veuen culs i pubis, tímids si els comparem amb el porno comercial; hi ha un parell de moments «excitats», i són pura mentida cinematogràfica (un tio que fornica amb una senyora, sorprès en ple coit, apareix amb el membre flàccid); predomina, com a màxim, la mania de Pasolini per les braguetes. L'espectacle, en última instància, és «edificant» en aquesta perspectiva. L'altre, el que pesa, és la denúncia de l'«excés»: de la violència feixista. I de qualsevol violència que puga ser exercida per algú. *Saló* és una «faula» semblant a la de «la cigala i la formiga» o la del «conte de la lletera»! Em semblà un film ingenu.

Ingenu però combatiu. En *Saló*, el que hi compta no és el «sadisme» psiquiàtric, per dir-ho d'alguna manera, sinó el «sadisme» social. La historieta no és versemblant: no ho era en la novel·la de Sade, ni ho és en la ranera de la República de Mussolini. Pres al peu de la lletra,

l'argument és inversemblant: tan inversemblant com *Els 120 dies de Sodoma*. No importa. Tant Sade com Pasolini posaven el dit en una nafra. La nostra obligació d'espectadors és ser sensibles a la denúncia: al poder coprofàgic, a la tortura, a la «dominació» de l'home sobre l'home, a la cadena de delacions –de traïcions– que es poden produir sota l'amenaça. El feixisme, qualsevol totalitarisme, descansa en l'amenaça: en la por, en la submissió inapel·lable, en la mort. El final de *Saló* és la mort: la mort estúpida. Pasolini va morir poc després en una obscura peripècia de «crònica de successos». Tan senzillament?...

9 de gener de 1981, núm. 453

‘A LA PAZ DE DIOS’

Potser sempre ha passat igual. *Si vis pacem para bellum*, va dir una vegada algú, i segurament fa molt de temps. En efecte: això de «si vols la pau prepara't per a la guerra» sembla una constant històrica indiscutible, o quasi. La gent desitja la pau, o no? No resulta gaire clar que la desitge. De tota manera, és obvi que la humanitat ha tendit a viure en guerra permanent, i quan hi hagué un període més o menys llarg sense batalles angoixoses es tractava de mera aparença. Les «paus octavianes» han estat paus locals. Vull dir: al marge de l'àrea geogràfica on regnava la calma, en un altre lloc qualsevol –el món és prou gran, al capdavant– no faltava qui s'embranchàs en lluites sagnants amb el veí. Avui ens assabentem amb major facilitat d'aquests episodis: mentre les primeres potències procuren no enfrontar-se directament, els iranians i els iraquians es maten per qui sap què. Des que tinc ús de raó, i estic fregant la «tercera edat», no hi hagué un sol dia sense que els periòdics no parlessen d'una guerra o d'una altra, petita o grossa. I comence a comptar amb la peripècia de Mussolini i el Negus, tan remota ja, ai!

Però mai com ara, sospite, això de «preparar-se per a la guerra» com a premissa –precària– de «la pau» present o futura deu haver estat tan literal. Una raó, potser de totes les èpoques, és que «la por guarda la vinya». Una manera de frenar l'atac del possible enemic consisteix a fer que aquest es descoratge davant la poderosa pandòpia de què un disposa, i viceversa. La denominada «cursa d'armaments» es basa en això. Si, a aquestes altures, no s'ha desencadenat la «guerra nuclear» vaticinada, és perquè els suposats contendents no estan gaire convençuts

d'eixir sans i estalvis de l'aventura. El rival respectiu, per poc que s'hi avance, pot produir una hecatombe irremeiable, i irreparable. D'ací que donen allargues a l'assumpte. I en comptes de «combatre», es dediquen a inventar i emmagatzemar trastos deleteris, cada vegada més sofisticats, més amenaçadors i més costosos, que, amb el seu ús momentàniament ajornat, no fan sinó preveure una catàstrofe comuna de dimensions progressivament penoses. La «por» mútua introdueix un factor de «respecte» en l'embolic. I anem fent.

Solament que no acaba ací la motivació. Quan les guerres es feien amb espases i llances, o amb trabucs i espingardes, i algun canó i tot, la «por», encara que positiva, no ho decidia tot. Després hi va intervenir la «indústria». Hi ha una «indústria de guerra», no promoguda ja exclusivament per necessitats militars estrictes, sinó per una urgència econòmica monumental. Imagem que Washington i Moscou concorden honestament un principi de «desarmament». Quants centenars de milers, quants milions de «llocs de treball» haurien de ser cancel·lats? Des dels alts laboratoris d'investigació i les càtedres adjuntes, fins a les fàbriques de rosques i passamaneria, passant pels tràmits del carburant, de la caserna, de l'espionatge, enormes multituds anirien a l'atur. En qualsevol país, la «despesa pública» i part de la «privada», lligada directament o indirecta a la «indústria de guerra» i als seus negocis adherits, flueix amb una callada alegria, difícil de calibrar en estadístiques. Tothom, fins els estats més microscòpics, es «preparen per a la guerra», per a una guerra que Déu vulga que no ens toque.

I ara que dic «Déu»: és curiós que l'home, des que hi ha notícia que ho és, haja procurat il·lusionar-se amb una divinitat castrense. En els sistemes politeistes no falta mai un «déu de la guerra»; en els monoteistes, Déu ho és també. Recorde els recitats de trisagis de la meua infància: «Senyor Déu dels exèrcits». De quins exèrcits?

Els celestials? Una lectura amistosa de la Bíblia indueix a creure que no: més aviat terrenals (i, per a més *inri*, jueus). I Mahoma? En l'Islam, tota guerra és «guerra santa», i ho continua sent... La salutació castellana «*¡A la paz de Dios!*» respon a un Jehovà pacífic tendrament parroquial. I, en el fons, totes les guerres són «guerres santes», és a dir, basades en una determinada excitació col·lectiva, una mena d'histèria, que, si són laiques, es reclamen «patriòtiques» o «revolucionàries». En qualsevol hipòtesi, tot això és provocat. L'«heroi» és una víctima d'estranyes intoxicacions morals. Anatole France, arran d'allò del 14-18, ja va apuntar que, darrere de la tramoia patriotarda, funcionaven els interessos de la indústria...

Una mínima reflexió sobre les «guerres» fa veure que són, alhora, explicables i inexplicables amb el clixé de la «lluïta de classes». El mateix problema del «terrorisme», a quin punt de referència ens portaria? Qui ven el seu arsenal als terroristes? Ni entre ni isc en les intencions dels terroristes de les cinc parts del món, siguen d'esquerres, siguen de dretes. Els proveïdors, ni que siga d'armes secundàries, són «societats anònimes» teòricament tan netes com les que enllaunen aliments o confeccionen camises o pantalons de moda. O joguets per a criatures. O films per a la televisió. Tots són uns. Hi ha algú que trau beneficis del fet que uns altres practiquen el «terrorisme»; aquest «algú», a través de les seues mediacions socials, es manifesta en contra del terrorisme. Hipocresia? Negoci. Perquè no tot es pot atribuir al «llop feroç» oriental. Això és una excusa. La «indústria» capitalista, en el ram de l'armament secundari, quins clients pot tenir?

Un celtiber emigrat a Alemanya contava la seua experiència. Per descomptat, era un acudit. «Jo treballava en una fàbrica de cotxets per a xiquets, però a l'hora de muntar les peces sempre t'eixia una metralladora...» No es tracta de la «indústria de guerra» únicament: és

la «indústria de la mort». I això, qui ho para? No ho pararan ells mateixos. I una arma a mans d'un fanàtic, del color que siga, on ens pot dur? El mal del fanàtic és que no té por. Per a bé o per a mal, dit siga de pas.

23 de gener de 1981, núm. 455

LA CONDICIÓN DE MALALT

«¿Quién que es no es romántico?» diu un vers –si no ho recorde malament– de Rubén Darío. Doncs això. Qui que és no és ja un malalt? I al cap i a la fi, la «salut» no passa de ser una noció abstracta. Hi ha algú, hi hagué mai algú que, en un moment determinat, es pogués afirmar «sa», rotundament «sa»? Potser Adam i Eva abans de transgredir els manaments divins; potser, en unes altres mitologies, personatges semblants. Però són referències al·legòriques. L'home, des que és «home» –és a dir, des que s'adonà que era home–, s'ha vist afligit per la «malaltia»: unes febres, una ferida, una tos ferina, un reuma, un càncer... Les dolences dels nostres avantpassats cavernícoles són difícils de reconstruir històricament, per exemple. Però em pense que deuen ser poques les malalties «noves». Abans que ens dedicàssem a fumar, sense anar més lluny, centenars de milers de ciutadans morien de càncer. Tots van morir d'alguna cosa, no importa de què. El cas és que van morir amb una malaltia prèvia. Ben mirat, «viure» és «viure malalt». O no?

El que és curiós –i alarmant– de l'assumpte és que, pel que sé, cap de les civilitzacions conegudes ha intentat ni tan sols educar la seua gent en aquesta idea. Els literats i els filòsofs, fins fa quatre dies, només parlaven del «dolor». Tècnicament, el dolor solament és un símptoma. Per mitigar-lo, es van inventar els analgèsics. Hagué de ser la primera temptativa mèdica, en la prehistòria. Jo sempre recolze el meu argument amb un esment medieval: què passava quan a Carlemany l'emprenyava un queixal cariat? I qui diu un queixal cariat diu la melsa o el fetge deteriorats. O no Carlemany: Napoleó, tan recent.

Un individu socialment poderós –un «emperador»– pot decidir moltes coses d’una manera o d’una altra segons el seu humor: segons els seus «dolors». Quan s’intenta la «història total» convé tenir presents aquests detalls. En el destí de les multituds subalternes no és indiferent que els «emperadors» estiguen o no malalts: Stalin era un boig? Però, i Churchill? Roosevelt era poliomielític. Ara mateix, Althusser acaba d’assassinar la seua esposa: com hem de «llegir Marx» amb aquesta perspectiva?

Intente apuntar que ningú no va nàixer «sa», ningú no va créixer «sa» i, no cal ni dir-ho, ningú no va morir «sa», si no va ser en un accident de treball o de trànsit, o víctima d’un assassinat, o en acció de guerra. I encara això últim és dubtós. L’heroi difunt en la batalla, no estava ja condemnat a morir ràpidament per qualsevol descomposició visceral? Em roda per la memòria un passatge de Camus sobre el particular. Quan un llegeix al periòdic la crònica de successos, la notícia rarament adverteix que el difunt en la trompada de cotxes era un desnonat cancerós. Per alguna confusió d’informacions, els cancerosos moren en un llit lúgubre i exasperat, i no en plena carretera, amb la seua aventura... Deixem de costat la qüestió de l’atzar. Pensem en les regularitats: en una vida «normal». I com pot ser «normal» una vida si no és una vida «malalta»? Alguna cosa falla sempre: en la infància, en la joventut, en la maduresa. Aquesta «escultura orgànica» que som ho comporta des del moment en què ens donaren a llum. «Ser» és «ser un malalt». Els filòsofs haurien d’haver atès més aquesta qüestió.

«Al punt que hom naix comença de morir», diu un vers solemne de Pere Marc, poeta català de les primeries del xv. El decasíl·lab queda prou apanyat. El nadó, mentre no es prove el contrari, és un candidat a la mort. La deducció és òbvia, encara que els erudits tracten d’abillar-la amb referències a la Bíblia. Tal és la fatalitat rigorosa, de moment. Naixem i morim, i entre una co-

sa i l'altra, estem malalts. D'una manera o d'una altra. Sempre. Que la «malaltia» ens aclapare més o menys és secundari, depèn de l'estricta situació patògena de cadascú. I no es tracta únicament –o sí?– del cos, també l'«ànim» hi compta. L'«ànim», que no l'«ànima». És a dir: el sistema nerviós. Algú ho advertí sensatament: «una idea boja és conseqüència d'una neurona desbaratada». No hi ha «complex d'Èdip» que no pugui ser guarit amb un fàrmac industrial.

Al capdavall, què és la «literatura»? I en la «literatura» incloc fins i tot el xiclet inacabable de la metafísica. No és més que un reflex de la nostra permanent «malaltia». Ho és la poesia lírica, ho són les confessions i les memòries, i els dietaris, i ho és la novel·la, i el teatre. La «malaltia» reduïda a anècdotes, a personatges, a obsessions, té aquesta eixida: la literatura. I moltes més. Em cenyesc a aquesta. En literatura, el que no és mera «retòrica» és «malaltia». Això val, naturalment, per al personal conegut i documentable, del XVIII cap ací. No hi ha motius per dubtar que abans no fos igual. Al cap i a la fi, la *Divina Commedia*, que de «divina» no en té res, va ser escrita mullant la ploma en bilis i no en tinta. La resta és òbvia: Stendhal, Dostoievski, Flaubert, Tolstoi, Kafka, Joyce, i Lautreamont, i Nerval, i Artaud... Una aspirina presa a temps hauria evitat molts mals poemes... I calle.

13 de febrer de 1981, núm. 458